

Âyanlıktan İlmîyeye Bir Hanedânlığın Öyküsü: Siroziler

Muharrem Varol

İstanbul, Timaş Yayınları, 2021, 336 sayfa, ISBN: 978-605-08-4237-1.

Ayşe ATAMAN*

Osmanlı Devleti, Modernleşme Dönemi özelinde merkez-tarikat ilişkileri, tekkeler ve bu alandaki ıslahat çalışmaları üzerine yoğunlaşan eserler kaleme alan Muharrem Varol'un *Siroziler* adlı kitabı, beş devre tanıklık etmiş ve deyim yerindeyse, damgasını vurmuş bir hanedânın serencâmını konu ediniyor. 18. yüzyılın son çeyreğinden Cumhuriyet devrine kadar geçen sürede gerek âyanlık vazifesini yürüten gerekse ilmiye sınıfında yer alan bir hanedânlık öyküsü anlatılıyor. Eser aynı zamanda toplu biyografi diyebileceğimiz bir tarzı ihtiva etmektedir.

Üç bölümden teşekkül eden eser, aynı zamanda bir giriş, sonuç ve ekler kısmını da bünyesinde bulundurmaktadır. Eserde yer alan kapsamlı giriş bölümünde, öncelikle Siroz'un tarihine değinilirken aynı zamanda âyanlığın tarihî gelişimine de yer verilmiştir. Âyanlık kurumu açıklanırken özellikle batıdaki aristokrat yaşantısı özelinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci bölüm, Sirozî İsmail Bey'in biyografisinden oluşmaktadır. Burada değerlendirilen en önemli nokta, İsmail Bey'in memleketi olan Siroz'da yürüttüğü âyanlık vazifesi etrafında şekillenen hayatıdır. İlk olarak İsmail Bey'in ailevi kökeninden kısaca bahsedilmektedir. Zira İsmail Bey'in soyu, 17. yüzyıla damgasını vuran Köprülüzâdelere dayanmaktadır. Giriş kısmında âyanlık kurumuyla ilgili okuyucunun bilgilendirilmesi akabinde, bu bölümde Siroz özelinde yaşanan âyanlık mücadelesi ve İsmail Bey'in galibiyeti sonucunda bölgedeki güç ve hâkimiyetinin zirveye çıkışı anlatılmaktadır. Sirozî İsmail Bey, gerçekten de yaşadığı devirde Siroz'da her anlamda tek güç hâline gelmiştir. Balkanlarda, meşhur

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, ayse.ataman@stu.fsm.edu.tr

Tepedelenli Ali Paşa ile birlikte en güçlü âyân olarak ismi zikredilmektedir. Aynı zamanda Sened-i İttifak'a imza atan dört büyük âyândan biri olduğunu ifade etmek gerekir. Eserde bu nokta, hususi bir başlık altında anlatılmaktadır. Devletin kendisinden en çok faydalandığı alanın askerî güç olduğu ifade ediliyor. Nitekim İsmail Bey'in askerî gücünün ihtiyaç hâlinde 15.000- 20.000'i bulduğu yine eserde zikredilmektedir. Askerî gücün yanında Sirozî İsmail Bey'den, dağlı eşkıyalarla mücadele ve zaman zaman yerel âyânların çıkarmış olduğu taşkınlıkların dizginlenmesi gibi, genel anlamda bölgesel asayişî sağlayacak görevler yüklenmiştir. İsmail Bey'in yer aldığı en önemli görevlerden biri ise, III. Selim'i tahttan indirecek derecede mahiyet kazanan II. Edirne Vakası'nda, isyanın bastırılmasında aldığı görevdir. Bunların yanında Sırp İsyanı'nın bastırılmasındaki ve Rus savaşındaki rolleri de eserde güzel bir şekilde anlatılmaktadır.

Eserde Sirozî İsmail Bey'in güçlü konumuna ulaşmasında en etkili olan faktörün, merkezle geliştirdiği iyi ilişkiler olduğu ifade edilir. Gerçekten de İsmail Bey'i diğer âyânlar arasında öne çıkaran husus biraz da budur. Ancak bunun yanında, gücü nispetinde merkezle çatıştığı bazı hususların da olduğunu unutmamak gerekir ki bu hususlara satır aralarında yer verilmiştir.

Sirozî İsmail Bey'den bahseden ilk bölümde aynı zamanda, âyânlık kurumu hakkında da çok önemli bilgiler edinmek mümkündür. Örneğin bu bölümde en dikkat çekici husus, İsmail Bey örneğinde âyânlığın ekonomik güç ve getirisinin gözler önüne serilmesidir. Bu hususta oldukça doyurucu bilgiler, özellikle ilk iki bölümde bulunabilir.

İkinci bölümde, Sirozî hanedanlığının ikinci üyesi, Sirozî İsmail Bey'in büyük oğlu ve varisi Yusuf Muhlis Paşa'nın biyografisi yer alır. Burada, ilk bölüme kıyasla daha ayrıntılı bilgilerin verildiği göze çarpmaktadır. Yusuf Muhlis Paşa'nın oldukça inişli-çıkışlı bir hayat hikâyesi vardır. Bu durum eserde çok akıcı bir üslupla okuyucuya aksettirilmiştir. Selanik mütesellimliği görevi sırasında, babasının vefatıyla birlikte Siroz'daki âyânlık görevine başlayan Yusuf Muhlis Paşa, buna ek olarak farklı görevlerde de bulunmuştur. Bu süreçte babası gibi Siroz'un imar ve ihya çalışmalarına devam ettiği zikredilmektedir. Bölgedeki diğer âyânlara nazaran yine yüksek bir askerî güce sahiptir ve istenildiği zaman merkeze yardımda bulunmaya hazırdır.

Zikredildiği gibi Yusuf Muhlis Paşa'nın inişli-çıkışlı hayatında en dikkat çekici husus, onun "sadakat ve ihanet" sarmalında değerlendirilen macerasıdır. Yusuf Muhlis Paşa'nın merkez nezdinde gözden düşmesine sebep olan ilk olay, Tepedelenli İsyanı'dır. Aslında bu olayda devletten yana tavır aldığı açık olsa da, bu aile ile olan akrabalık ilişkisine istinaden, devlet tarafından kendisine tam anlamıyla güvenilmemekte olduğu ifade edilmektedir. Yusuf Muhlis Paşa, bu isyanın sürüncemede kalmasından sorumlu tutularak Eğriboz'a gönderilmiş ve kendisine "hainlik" damgası vurulmuştur. Ancak bu olaydan sonra kendisine tekrar paşalık rütbesi verildiği ve çeşitli görevler tefviz edildiği anlatılmaktadır. Sonrasında, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Varna'da yaşanan muharebede kalenin Ruslara teslimi ve Rusya'ya ilticası ile birlikte yeniden ve daha güçlü şekilde "hain" damgası vurulmuştur. Daha sonrasında II. Mahmud'un affına mazhar olan Yusuf Muhlis Paşa, ilk olarak padişahın gözü önünde tutularak

İstanbul’da hayat sürmeye başlasa da zamanla eski itibarını kazanarak devlette çeşitli görevler elde etmeyi başarabilmiştir. Getirildiği görevlere eserde, ayrıntıları ile birlikte yer verildiğini ifade etmek gerekir. Eserde bu konuyu ele alan başlıklar altında, olaylar oldukça akıcı bir üslupla anlatılırken aynı zamanda “sadakat ve ihanet” başlığıyla değerlendirilen olaylara farklı yaklaşımlar ve yorumlar getirilmeye çalışılmıştır. Burada özellikle, birinci elden kaynaklara başvurularak, iki bakış açısındaki sorunlu taraflar tartışmaya açılmıştır.

Bu bölümün sonunda da Yusuf Muhlis Paşa’nın şahsiyeti ve hususi hayatı müstakil bir başlık altında irdelenmiştir. Burada dikkat çekilmek istenen en önemli nokta, paşanın asilzâde yaşantısıdır. Nitekim Yusuf Muhlis Paşa’yı konu edinen bu bölümde, satır aralarında devamlı olarak bu hususa yer verilmiştir. Paşa lükse ve şatafata son derece düşkün biridir. Bu özelliğini en iyi aktaran nokta, Rusya’daki görece esaret günlerinde bile asilzade yaşantısını bir şekilde devam ettirebilmesidir. Bu başlıkta yazar, Yusuf Muhlis Paşa’yı bu yönüyle babasıyla da kıyaslayarak onun şahsiyetini açıklayacak çeşitli örneklerle yer vermiştir. Özellikle batı tipi “aristokrat” tanımlamasına uygun bir görünüm arz ettiği, son olarak vurgulanan husus olmuştur.

Eserin üçüncü ve son bölümü ise Sirozî ailesinin bir uzantısı sayılabilecek Müftüzâdelerin, ağılıktan hocalığa doğru bir seyir izleyen yaşantısına odaklanmaktadır. Yazar ilk olarak Osmanlı toplumunda ilmiye sınıfının konumunu mercek altına alarak, ilerleyen başlıklara geçmeden okuyucu zihninde bir altyapı oluşturmak istemiştir. Sonrasında ise Müftüzâde ailesinin oluşum süreciyle birlikte, ailenin temsilcileri olan şahısların kısa sayılabilecek biyografilerine yer verilmiştir. İlk biyografi, Sirozî İsmail Bey’in kapı halkından olan iki aile arasındaki bağlantının müsebbibi sayılabilecek Fethullah Ağa’ya aittir. Bu başlıkta, Fethullah Ağa’nın hayatı ve kişisel özellikleri hakkında bilgiler verilirken aynı zamanda hem Sirozî İsmail Bey hem de Yusuf Muhlis Paşa ile olan ilişkisi yer almaktadır. İkinci biyografi, aileye Müftüzâdeler lakabını kazandıracak olan Mehmet Hilmi Efendi’ye aittir. Fethullah Ağa’nın oğlu olan Hilmi Efendi, babasının yönlendirmeleriyle küçük yaşta ilmiyeye intisap etmiş ve Siroz Müftülüğü makamına kadar ilerlemiştir. Mehmet Hilmi Efendi ile birlikte ailenin Cumhuriyet’e kadar sürecek olan müftülük görevi de başlamış oluyordu. Bu vazife, âdeta veraset yoluyla babadan oğula geçerek uzun süre bu aile tarafından ifâ edilmiştir. Diğer biyografi, Hilmi Efendi’nin oğlu ve varisi Fethullah Fehmi Efendi’ye aittir. Aynı zamanda Fehmi Efendi, Sirozîler ile evlilik yoluyla ilişki kurarak iki aile arasında bir diğer bağı meydana getirmiştir. Yazar, bu evliliğin Fethullah Fehmi Efendi’nin itibarına olumlu etki yaptığını vurgulamıştır. Son iki biyografi ise, Fethullah Fehmi Efendi’nin iki oğlu İsameddin (Onan) ve Mehmed Esad (Serezli) Beyefendilere aittir. İsameddin Bey, ailenin müftülük geleneğini babadan devralan kişidir. Aynı zamanda Balkan Savaşı sonucunda Siroz’un elden çıkmasına rast gelen yıllarda kısa bir görev süresi olmuş ve neticesinde son Siroz müftüsü olarak kayda geçmiştir.

Bu bölümde biyografi dışındaki başlıklar, yine Müftüzâde ailesinin Siroz’daki mevcudiyetine ve ailenin bundan sonraki devirlerdeki serancâmına odaklanmaktadır. Bu anlamda özellikle son iki isim ön plana çıkmaktadır. Özellikle Esad Efendi, II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında ön plana çıkan önemli şahsiyetlerdendir. Onunla ilgili en çok değinilen husus, İttihat ve Terakki kanadındaki aktif rolüdür.

Eserin bundan sonraki başlıkları, özellikle iki kardeş özelinde II. Meşrutiyet'te ilmiye sınıfındaki değişim ve dönüşümlere odaklanmaktadır. Özellikle II. Meşrutiyet öncesinde Siroz'daki muhalefetin bir nevi temsilcileri olduğu ayrıntılı bir şekilde vurgulanmaktadır.

Değinilen bölümlerden sonra ise, yazarın genel bir değerlendirmesinin yer aldığı sonuç kısmı yer almaktadır. Son olarak, eserde biyografisine yer verilen zâtların fotoğraflarının, mühürlerinin ve kullanılan çeşitli arşiv belgelerinin yer aldığı genişçe bir ekler kısmı okuyucuyu beklemektedir.

Eser genel anlamda akıcı bir üsluba sahiptir. Bununla birlikte, ara ara kullanılan çarpıcı başlıklar, okurun merakını cezbederek daha fazla ilgi uyandırmaktadır. Eserin en dikkate değer özelliği, birinci elden kaynak kullanımındır. Özellikle biyografisi verilen zâtlarla ilgili Osmanlı arşiv belgelerinden çokça yararlanılmıştır. Yazar gerekli yerlerde söz konusu belgelerden doğrudan alıntı vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu alıntıların yer yer çoğalması okuyucu tarafından olumsuz değerlendirilebilse de, alıntılarının muhteviyatı ve konunun bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda bunların oldukça özenle seçildiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında belgelerin resmî ve soğuk dilinden sıyrılmayı başaran yazar, eserini genel okuyucu nezdinde rahatlıkla okunabilir kılmayı başarmıştır.

Esere dair söylenebilecek bir eleştiri noktası, konunun bütünlüğünü sağlamak amacıyla başvuru kronolojik sıralamadan zaman zaman sapma yaşanmasıdır. Bu durum okuyucu zihninde bir karışıklığa sebebiyet vererek konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Söz konusu durumun özellikle eserin son bölümünde gözlemlendiğini ifade etmek gerekir. Bunun dışında en dikkat çeken eksik nokta ise eserin içerisinde oldukça zengin görsel malzeme kullanılmasına karşın, sıkça konu edinilen Siroz'a dair herhangi bir haritaya yer verilmemesidir. Özellikle giriş kısmında söz konusu haritaya yer verilmemesi büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Bunların dışında eserin en büyük başarısı, biyografisine yer verdiği zâtlar özelinde genel resme iyi bir pencere açmasıdır. Örneğin ilk iki bölümde yer alan, Sirozî İsmail Bey ve oğlu Yusuf Muhlis Paşa örneğinde, âyânlık kurumu ve işleyişi, askerî ve ekonomik yönleri gibi hususlar değerlendirilebilir. Yine bu bölümlerde işlenen en önemli husus, merkezî devlet yönetiminin zayıfladığı zamanlarda âyânlığın kazandığı güç, tersi olduğunda ise diğerinin zayıflamasıdır. Bu, bir bakıma terazinin iki kefesine benzer. Bu durum aynı zamanda merkez-taşra çatışmasını da iyi bir örnek olarak gözler önüne sermektedir. Yazar, bunu Sirozî İsmail Bey ve Yusuf Muhlis Paşa'nın şahsiyetini anlattığı yerlerde çok güzel bir biçimde vurgular. 18. yüzyılın son çeyreği ve 19. yüzyılın başında âyânlık görevinde bulunan İsmail Bey'in görev yılları merkezî devletin zayıf olduğu yıllara rast gelmektedir. Bunun neticesinde, genellikle merkezle iyi ilişkiler içerisinde olsa da zaman zaman kendi gücünü gösterebilecek konumdadır. Ancak Yusuf Muhlis Paşa zamanında, kendisine intikal eden güç ve kuvvetin artık merkezî devlet otoritesi tarafından sınırlandırıldığı ve kontrol altında tutulduğu görülüyor. Her iki tarafın da birbirine karşı oldukça temkinli yaklaştığı görülürken, eserde yer verilen belgelerde özellikle devlet nezdindeki bu itimsizlik gözlemlenmektedir. Eserde bu hususların çok iyi işlendiği görülmektedir. Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta da Yusuf Muhlis Paşa'nın sadakat ve ihanet sarmalındaki

sürüncemesi anlatılırken, yazarın takındığı hem şüpheli hem de tarafsız tavidir. İki taraftaki kaynaklar da güzel bir şekilde yansıtılarak, genel bir literatür değerlendirmesi yapılmış ve yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yazarın bu tavrının tarihçilik mesleği bakımından son derece anlamlı olduğunu ifade etmeliyiz.

Yine son bölümde yer alan Müftüzâdeler örneğinde, Osmanlı son dönem ilmiye sınıfının özellikleri çeşitli açılardan izlenebilir. Özellikle, müftülük kurumunun bu sınıftaki ve toplumdaki konumu yine bu bölümde takip edilebilen diğer hususlardır. Ayrıca bu bölümde, Balkan Savaşlarının getirmiş olduğu acı kayıpların izlerini takip etmek mümkündür. Nitekim 1913 yılında Siroz'un kaybedilmesiyle birlikte, aile üyeleri de İstanbul'a intisap etmişlerdir. Bu yıkımın izleri şahısların biyografilerinde yer yer duygusal biçimde aktarılmıştır. Son bölümle birlikte âyânlıktan ilmiyeye uzanan uzun soluklu bir hanedanlığın öyküsü tamamlanmış olmaktadır.

Nihayetinde, Osmanlı Devleti'nde 1800'lerden itibaren çok önemli olaylarda yer almış, zaman zaman başat rol oynamış bu hanedanlığın "beş nesil, beş devir" süren öyküsü, okuyucuya birçok farklı yönden pencere açmaktadır. Bu yönüyle Osmanlı tarihi yakın dönem literatürüne önemli bir katkı sağlamıştır.